

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 4/2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
(головний редактор)
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Єрмоленко С. Я.**, д-р філол. наук, проф. (Київ)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Кравець Л. В.**, д-р філол. наук, проф. (Київ)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Нестеренко Н. П.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, д-р. пед. наук, проф. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Бибик С. П.**, д-р філол. наук, ст. науковий співробітник, Інститут української мови НАН України.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 9 від 31 жовтня 2017 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2017. — Вип. 4. — 130, [2] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Тетяна Іванова

Становлення М.І. Костомарова як науковця: харківський період 80

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ДИСКУРСОЛОГІЯ.**ЛІНГВОСТИЛІСТИКА 85****Костянтин Голобородько**Поетична персоналізація концепту *БОГ* у лінгвосвідомості Олександра Олеся 86**Володимир Борисов**

Розвиток національного мовознавчого дискурсу I пол. XX ст.:

ретроспективний погляд 93

Валерія Брохштут

Взаємозбагачення української мови та мови іврит як явище лексичної інтерференції . . . 97

ЛІНГВОДИДАКТИКА 101**Ніна Чернушенко**

Мовленнєвий етикет як складник професійної компетентності майбутнього

педагога 102

Марина Коваленко

Наукові засади добору лексичного матеріалу в опануванні польської мови

як спорідненої з українською 107

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ПЕДАГОГІКА 113**Олена Садох**

Сучасна школа: на крок уперед 114

Наталія Варич

У вільному тексті (за авторською програмою Селестена Френе) 120

Юрій Стасевський

Теоретичні аспекти поняття «креативність» (історія питання) 124

Відомості про авторів 128

Однак завдяки розгорнутій масштабній кампанії з очищення символічного простору України від елементів комуністичної символіки багатьом із цих внутрішньоміських об'єктів були повернені їхні первісні назви, і тепер ми номінуємо їх так, як і майже два століття тому називав їх сам Микола Костомаров.

У подальшому дослідженні слід простежити процеси формування урбанонімії Харкова в інші історичні періоди для створення цілісної картини еволюції топонімічної мережі міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Багалей Д.И.* История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905) : ист. моногр. : в 2 т. Репринт. изд. Харків, 1993. Т. 1. XVII–XVIII вв. 568 с. ; Т. 2. XIX и начало XX века. 973 с.
2. *Багалій Д.І.* Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1990. 255 с.
3. *Верстюк В.* Соціальне середовище і процес формуванні світогляду М. Костомарова. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*. Вип. 21/20. 2011. С. 52–61.
4. *Гончар О.* Микола Костомаров : постать історика на тлі епохи. К. : Інститут історії України, 2017. 274 с.
5. *Дьякова О.В.* Університет імені В.Н. Каразіна на мапі Харкова. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія : Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки. 2014. № 1138. С. 31–43.
6. *Дьяченко Н.Т.* Улицы и площади Харькова : очерк. 4-е изд., испр. и доп. Харків : Прапор, 1977. 271 с.
7. *Костомаров Н.И.* Исторические произведения. Автобиография / Сост. и ист.-биограф. очерк В.А. Замлинского ; Примеч. И.Л. Бутича. К. : Изд-во при Киев. ун-те, 1989. С. 472.
8. *Побірченко Н.* Апостол кращої долі України — Микола Іванович Костомаров. *Історико-педагогічний альманах*. К., 2006. Вип. 2. С. 50–58.
9. *Список вулиць міста Харкова* / Виконком Харк. міськради депутатів трудящих. Харків : Кн.-газ. вид-во, 1954. 198 с.

УДК 930:83/184 Костомаров

Тетяна Іванова, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

СТАНОВЛЕННЯ М.І. КОСТОМАРОВА ЯК НАУКОВЦЯ: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті розглянуто життя і творчість М.І. Костомарова в період навчання в Харківському університеті. Спираючись на його біографію, авторка аналізує оточення вченого та вплив особистостей на формування його наукових інтересів.

Ключові слова: М.І. Костомаров, Харківський університет, автобіографія.

В статье рассматривается жизнь и творчество Н.И. Костомарова в период обучения в Харьковском университете. Опираясь на его биографию, автор анализирует окружающую среду ученого и влияние личностей на формирование его научных интересов.

Ключевые слова: М.И. Костомаров, Харьковский университет, автобиография.

In the article deals with the life and work of M. Kostomarov during the period of studying at the Kharkiv University. Relying on his biography, analyzes the environment of the scientist and the influence of individuals on the formation of his interests.

Key words: *Kostomarov, Kharkiv University, autobiography.*

Микола Іванович Костомаров (1817–1885) — визначний український історик, автор праць з історії України, Росії та Східної Європи, біографістики, етнографії, фольклористики та інших соціогуманітарних дисциплін. Крім того, він був засновником Кирило-Мефодіївського братства й одним з лідерів та ідеологів українського руху в I половині XIX ст.

Життя М. І. Костомарова, зокрема періоду його навчання в Харківському університеті, дістало певне висвітлення у працях О. Д. Багалій [1], Ю. А. Пінчука [13, 15], О. Т. Гончар [3, 4], В. В. Міхеевої [11], О. М. Дутко [5], В. Ф. Верстюка [2], С. А. Копилова [8] та інших дослідників. Біографічні відомості уточнені у працях О. Т. Гончар [3, 4]. У біографічному нарисі А. Б. Іванка [6: 59–64] показано формування самосвідомості вченого. Вплив оточення на формування світогляду М. І. Костомарова розглядає В. Ф. Верстюк [2: 52–61]. Однією з найбільш детальних розвідок стала монографія В. В. Міхеевої «Н. И. Костомаров в Харькове (1833–1844). Начало пути» [11: 260]. Дослідниця проаналізувала вплив кожної конкретної особистості на формування наукових інтересів молодого вченого [4: 17–18].

Проте деякі аспекти наукової біографії М. І. Костомарова не дістали достатнього висвітлення в науковій літературі. Серед джерел особливого значення для цього дослідження набуває «Автобіографія» М. І. Костомарова [10] та його праці харківського періоду.

Слід зауважити, що Костомаров ставав для багатьох відомих нам учених прикладом наслідування. Серед таких є і Д. Багалій. Доведено, що між ученими, які належали до різних поколінь і генерацій, були достатньо близькі стосунки, і це відобразилося і на кар'єрі, і на поглядах молодого харківського історика. М. Костомаров спонукав Д. Багалія до студій з історії Слобожанщини, оскільки в молодості ця тема його самого дуже зацікавила, проте реалізована була тільки частково [3: 34].

Мета розвідки полягає в аналізі соціокультурного середовища часів навчання М. І. Костомарова в Харківському університеті, оцінці впливу відомих осіб на формування його політичних та історичних поглядів, дослідницьких інтересів.

З біографії М. І. Костомарова відомо, що захоплення українською культурою та історією в юнака виникло в харківський період його життя. Воно пов'язане зі знайомством з професором загальної історії М. М. Луніним. В «Автобіографії» М. І. Костомаров згадував: «Мені хотілося знати долю всіх народів; не менше цікавила мене і література з історичної точки зору» [10: 438]. Саме Михайло Лунін, професор кафедри грецької словесності, викликав у М. І. Костомарова «переворот», про який він згодом писав так: «Я полюбив історію найбільше, і з тих пір із жаром віддався читанню і вивченню історичних книг». Значною мірою під впливом М. М. Луніна в юнака сформувався світогляд, близький до німецького романтизму та французького просвітництва. М. М. Лунін був найвищим авторитетом для студентів, що визначило вибір шляху в науку і для юного М. І. Костомарова [10: 78]. Головний зміст історичного процесу М. М. Лунін убачав у саморозвиткові народу і його духовно-культурних проявах (насамперед, у надбаннях народної творчості і самобутніх суспільних формах). Таке

романтично-народницьке бачення історії контрастувало з тоді прийнятим у колах учених розумінням історичного процесу як політичної історії окремих держав на чолі з правлячими династіями [9].

Під час навчання в університеті М.І. Костомаров потрапив у соціокультурне оточення, яке згодом дослідники назвуть «харківською школою романтиків». На становлення наукового світогляду М.І. Костомарова мали вплив такі відомі харківські письменники, поети, історики, етнографи і фольклористи, як Г.Ф. Квітка, М. Петров, І.І. Срезневський, А.Л. Метлинський, П.П. Гулак-Артемівський, П.П. Сокальський, О.О. Корсун, Я.І. Щоголев, Л.І. Боровиковський та інші [3: 17].

До цього ж часу належить народження «українства» М.І. Костомарова, тобто щира зацікавленість, любов до української культури, історії, мови. За твердженням П.П. Толочка: «Вірогідно, що ця любов до всього українського, що проявилась в харківський період життя під впливом українського оточення, і, напевне, не без участі українських генів матері, й стала підставою для деяких сучасників називати М. Костомарова «сином Малоросії» [14: 8].

У Харкові Костомаров уперше для себе відкриває світ української народної пісні — до рук потрапило видання 1827 р. М.О. Максимовича: «Мене вразила і захопила краса малоросійської народної поезії; я навіть і не підозрював, що така витонченість, така глибина і свіжість почуттів були у творах народу, настільки близького мені, про який я, на жаль, нічого не знав» [10: 79]. Пізніше для молодого історика мало важливе значення знайомство і подальше спілкування (в т.ч. й листи) з М.О. Максимовичем.

Відомо, що під час навчання в Харківському університеті Микола Іванович почав цікавитися слов'язнавством. З оцінкою О. Дутко, основними факторами, що вплинули на молодого вченого, були «спілкування і співпраця з українськими суспільно-культурними діячами, ознайомлення з україномовними творами та перебування в середовищі, де концентрувалася діяльність, спрямована на утвердження ідеї самодостатності української народності, її мови, культури» [5: 20–21].

Значний вплив на М.І. Костомарова та його погляди мав П.П. Гулак-Артемівський, який викладав тоді в Харківському університеті російську історію. З біографії Костомарова відомо, що в серпні 1835 року він поселився в будинку П.П. Гулака-Артемівського, де із задоволенням займався історією і читав історичні книжки.

Окрім П.П. Гулака-Артемівського, в «Автобіографії» М.І. Костомаров згадував інших своїх викладачів: Кронберга, Якімова, Циха, Чанова, Мауера, Пака де Совіні та інших [10: 440–441]. Пізніше М.І. Костомаров згадував: «1835 рік був знаменний в історії Харківського університету: у ньому показувалося якесь оновлення. Наш історико-філологічний факультет був оновлений появою двох талановитих і вчених професорів. Перший був по кафедрі загальної історії, раніше згаданий — Михайло Михайлович Лунін; інший — по кафедрі грецької словесності — Альфонс Осипович Валіцький. А.О. Валіцький менш мав на мене вплив, ніж Лунін, так як я не мав ні належної підготовки, ні особливого прагнення, щоб зробити грецьку літературу і старовину для себе спеціальністю; але я відвідував його лекції і слухав їх з великим задоволенням. Зауважимо, що А.О. Валіцький мав відмінний дар слова і був взагалі у викладі свого предмета набагато жвавіше Луніна» [10: 442–443].

За сприяння А.Л. Метлинського М.І. Костомаров познайомився з видавцем «Запорізької старовини» ад'юнкт-професором Ізмаїлом Івановичем Срезневським: «Знайомство це здобуло надовго сильний вплив на мене. Ізмаїл Іванович,

у той час хоча ще дуже молода людина, був глибоко начитаний, розумний і з великим запалом і охотою до наукової праці. Взагалі зближення моє з цією людиною сильно сприяло моему прагненню до вивчення малоросійської народності. У цей час від народних малоросійських пісень я перейшов до читання малоросійських творів, яких, як відомо, було в той час дуже мало» [10: 448–449]. Зустрічі з І. І. Срезневським М. І. Костомаров вважав важливим періодом у своєму житті.

На початку 40-х років М. І. Костомаров починає написання першої магістерської дисертації на тему «Про причини і характер унії в Західній Росії». Дисертація була затверджена факультетом, але її не підтримали деякі професори, такі як П. П. Гулак-Артемівський і М. Н. Протопопов. Перший вважав, що сама назва її не повинна служити предметом для наукової дисертації. Після отримання доносів міністр освіти Російської імперії граф С. С. Уваров видав розпорядження повністю знищити дисертацію.

М. І. Костомаров був вимушений обрати нову тему для дисертації «Про історичне значення російської народної поезії», яку успішно захистив у 1844 році. В «Автобіографії» М. І. Костомаров окремо зазначає: «Особливо сподобалася моя дисертація професору Луніну, він цілком співчував думці про введення народного елемента в науку історії. Як людина з європейською освітою, він здатний був дивитися ширше, ніж інші учені старого гарту» [10: 460].

«Важливим було і моє знайомство з Бецьким. Познайомившись зі мною, він заявив добре бажання зібрати воедино розпорошені сили духовних діячів і направити їх до того, що мало б місцевий етнографічний та історичний інтерес. У цей час я познайомився з Григорієм Федоровичем Квіткою. Дуже полюбив цього старого, який щирим серцем любив свою народність» [10: 454–455].

Крім українських діячів Микола Іванович мав коло інших близьких знайомих. Згадує професора О. П. Рославського-Петровського. Це була людина з великою начитаністю, величезною пам'яттю, але ледачий, розсіяний і відданий картковій грі, зате дуже сумлінний і правдивий. У свою чергу А. Л. Метлинський читав у той час російську словесність. До таких же близьких знайомих можна віднести і П. В. Тихоновича, який був тоді учителем латинської мови в Першій гімназії, людину працьовиту, яка відмінно знає як латинську, так і грецьку словесність, і чудового педагога [10: 456].

Молодий М. І. Костомаров сприймав фольклор як вираження народного духу. А отже, на його думку, історію треба вивчати не лише за літописами, але й за народною творчістю.

Студентом Харківського університету М. І. Костомаров увійшов до гуртка харківських романтиків, збирав українську народну творчість. Для ліпшого знайомства з життям народу він, за його ж словами, почав «робити етнографічні екскурсії з Харкова по сусідніх селах, по шинках, що в ті часи були справжніми народними клубами. Я слухав промови і розмови, записував слова і вирази, вмішувався у бесіди, розпитував про народне життя-буття, записував звістки, яких мені доставляли, і наказував співати собі пісні. На все те я не жалкував грошей, і як не давав їх просто у руки, то годував і поїв своїх розмовників» [10:100]. З кожної поїздки молодий учений привозив зроблені в селах записи пісень, бувальщин, дотепних висловів тощо.

Отже, аналіз біографії й творчої спадщини М. І. Костомарова дає підстави зробити висновок про те, що саме за часів навчання у Харківському університеті відбулося формування М. І. Костомарова як ученого. У стінах університету М. І. Костомаров потрапив до гуртка українських романтиків, захопився пізнанням минулщини і здобув перший досвід наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї О. Отношение Н. И. Костомарова к г. Харьков и Харьковскому университету. *Русская старина*. 1914. № 12. С. 465–480.
2. Верстюк В. Соціальне середовище і процес формуванні світогляду М. Костомарова. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*. Вип. 21/20. 2011. С. 52–61.
3. Гончар О. Микола Костомаров : постать історика на тлі епохи. К. : Інститут історії України, 2017. 274 с.
4. Гончар О. Творча спадщина Миколи Костомарова в сучасній українській історіографії [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Istoriografichni_doslidzhennia_v_Ukraini_Vypusk_25.pdf. Дата звернення : 27.09.2017.
5. Дутко О. Про періодизацію педагогічної і науково-просвітницької діяльності М. Костомарова (1817–1885). *Історико-педагогічний альманах : збірник Акад. пед. наук України*. Умань, 2009. Вип. 2. С. 20–21.
6. Зленко Г. Кілька рисок до портрета Миколи Костомарова. *Науковий світ*. 2010. № 9. С. 12–13.
7. Іванко А.Б. Український Кремуцій Корд (М.І. Костомаров). *Історики України XIX–XX ст. : (Нариси української історіографії)*. Кіровоград, 2001. С. 59–64.
8. Копилов С. Проблеми історії слов'янських народів у процесі формування наукових поглядів М. Костомарова (середина 1830-х — 1847 рр.). *Питання історії України : Збірник наукових статей*. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. Т. 6. С. 297.
9. Костомаров Микола [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://1576.ua/people/3978>. Дата звернення : 27.09.2017.
10. Костомаров Н.И. Автобиография. *Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография* / Сост. и ист.-биогр. очерк В.А. Замлинского ; Примеч. И.Л. Бутича. К. : Изд-во при Киевском университете, 1989. 736 с.
11. Михеева В.В. Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833–1844). Начало пути. Харків : Тимченко А. Н., 2007. 260 с.
12. Пинчук Ю.А. Исторические взгляды Костомарова : Критический очерк. К. : Наукова думка, 1984. 190 с.
13. Пинчук Ю.А. Микола Костомаров як історик козацтва [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/8/pinchuk2.pdf. Дата звернення : 27.09.2017.
14. Толочко П. Видатний історик України і Росії. *Київська старовина*. 1992. № 5. С. 7–18.